

Nelson Phillips, Thomas B. Lawrence és Cynthia Hardy

A diskurzus és az intézmények

Cikkünkben az intézményesedési folyamatot a diskurzuselemzés segítségével vizsgáljuk. Amellett érvelünk, hogy a nyelv alapvető jelentőségű ebben a folyamatban: az intézményesedés során a cselekvők interakcióba lépnek egymással, elfogadják a közösen osztott valóságmeghatározásokat, miközben e valóságmeghatározások is nyelvi folyamatokon keresztül formálódnak (Berger és Luckmann 1998 [1966]). Noha az intézmények és a nyelv közötti kapcsolat egyértelműen létezik, a legtöbb intézményelméletet mégis a realista kutatások határozzák meg, vagyis egymástól elkülönítve kezelik a szervezeti, valamint az azokat kialakító diszkurzív gyakorlatokat. Ennek eredménye, hogy az intézménykutatások inkább az intézményesedés hatásaira, mintsem a folyamatára figyeltek, mely így jórészt „fekete doboz” maradt (Zucker 1991). Tanulmányunkkal azt szeretnénk elérni, hogy bemutathassunk egy olyan diskurzuselemzési keretet, melynek segítségével jobban érthetővé tehető az intézmények kialakulása és fennmaradása.

Alapvető tézisünk az, hogy a diskurzuselemzés koherens keretet nyújt az intézményesedés vizsgálatához. Az intézményesedés diszkurzív modellje, melyet a következőkben mutatunk be, a diskurzus és a társadalmi cselekvés között fennálló kapcsolatot a szövegek termelésén és fogyasztásán keresztül világítja meg. A legtöbb intézményelméleti szerző az intézmény fogalmát a cselekvés mintázata alapján határozza meg, mi viszont úgy véljük, hogy az intézmények a diskurzuson keresztül jönnek létre, illetve hogy nem a cselekvések önmagukban, hanem a cselekvéseket leíró és kommunikáló szövegek képezik az intézményesedés alapjait. Elsősorban a szövegek azok, amelyek információt nyújtanak a cselekvésekről, és mások cselekvéseire hatást gyakorolnak. Az intézmények ezen értelmezés szerint a cselekvéseket befolyásoló diszkurzív tevékenységek eredményeként jönnek létre. A diskurzuselemzésnek köszönhetően olyan intézményesedési modell alakítható ki, amely azokra a feltételekre irányítja rá a figyelmet, amelyek között az intézményesedés a legnagyobb valószínűséggel végbemegy.

Tanulmányunk több ponton is bővíti az eddigi tudományos eredményeket. Először is, bemutatunk egy olyan modellt, amely azokat a mikrofolyamatokat azonosítja be, melyeken

Forrás: Discourse and Institutions. *Academy of Management Review* 29(4): 635–652. Copyright © 2004, Academy of Management Review. Hungarian translation © Horváth Szilvia. A fordítást lektorálta: Berger Viktor.

keresztül az individuális cselekvők szövegtermelése befolyást gyakorol a diszkurzív univerzumra. De beazonosítja azokat a folyamatokat is, amelyekben keresztül a diskurzus biztosítja az intézményeket létrehozó és az egyéni cselekvést formáló társadalmilag létrehozott, önszabályozó mechanizmusokat. Másodsor, olyan alternatív modellt mutatunk be, amely a diskurzuselemzésre épít (pl. Fairclough 1992; Parker 1992), de a társadalom konstruálásának Berger és Luckmann-féle elméleténél (1998 [1966]) jobb magyarázatot ad az egyes intézménytípusok létrejöttére. Harmadrészt pedig modellünk módszertani hozzájárulást is jelent: a nyelv és a jelentések társadalmi dinamikáját elemző diskurzuselemzés szofisztikált technikáihoz kapcsolódik. Azokhoz a technikákhoz jelent hozzájárulást, amelyek lehetővé teszik, hogy az intézményi hatások kutatását kiegészítsük az intézményesedés folyamatát vizsgáló empirikus tanulmányokkal. Végezetül pedig tanulmányunk azt illusztrálja, hogy miképpen járulhat hozzá a nyelv tanulmányozása, különösen a diskurzuselemzés a szervezetkutatáshoz. Annak ellenére, hogy a nyelvvel implicit módon már az 1950-es évektől kezdve foglalkoztak a szervezeteket vizsgáló kutatások (pl. Dalton 1959), a nyelvi orientációjú kutatók eddig nagyon nehezen találták meg a kapcsolatot a kortárs menedzsment-elmélet főáramával. Írásunk nem csak azt mutatja meg, hogy a diskurzuselemzést mi köti össze az intézményelméletekkel (ez a szervezetkutatás irodalmának egyik elfogadott korpusza), hanem megmutatja azt is, hogy az intézményelmélet hogyan profitálhat abból, ha alkalmazza a nyelvi perspektívát.

Érvelésünket három részben adjuk elő. Először áttekintjük a diskurzuselemzés területét, és megvilágítunk számos olyan elképzelést, amelyeknek véleményünk szerint fontos szerepük van az intézmények megértésében. Következő lépésben kidolgozzuk az intézményesedés diszkurzív modelljét. Integráljuk a diskurzuselemzés és az intézményelmélet fogalmait, hogy kifejlesszük a cselekvések, szövegek, diskurzusok és intézmények közötti viszony modelljét. Végezetül azt tárgyaljuk, hogy a modellnek milyen következményei vannak az intézmények és intézményi vállalkozások kutatására, valamint a szervezetekben és szervezetek körül működő nyelv tanulmányozására.

Diskurzuselemzés

Ahogy számos más társadalomtudományi terminust, úgy a *diskurzust* és a *diskurzuselemzést* is sokféleképpen használják a szakirodalomban (Van Dijk 1997a). Általános értelemben a diskurzus az írás és a beszélgetés gyakorlatára utal (pl. Woodilla 1998). Ez a definíció azonban túlságosan tág a mi céljaink számára. Helyette inkább Parker definíciójára hagyatkozunk, aki szerint a diskurzus „állítások olyan rendszere, amely dolgokat konstruál” (1992: 5). A diskurzus „irányítja azt, hogy egy adott téma körül milyen módon folyjék a beszéd, méghozzá olyan módon, hogy meghatározza az elfogadható és értelemmel bíró beszéd, írás vagy személyes viselkedés módját”, és egyúttal „kontrollálja, behatárolja és korlátozza is az ettől eltérő beszédmódokat, valamint azt is, ahogyan az adott téma kapcsán viselkedünk, vagy ahogyan az arra vonatkozó tudást létrehozuk” (Hall 2001: 72). Más szavakkal szólva, a diskurzusok „nem egyszerűen leírják a dolgokat, hanem *teremtik* azokat” (Potter és Wetherell 1987: 6) olyan módon, hogy a benne élők számára értelmet és jelentést adnak a világnak, ami aztán formálóan hat a konkrét tapasztalatokra és gyakorlatokra is (Fairclough 1992; Van Dijk 1997b).

Egyszerűen fogalmazva, a diskurzus nem más, mint jelentéssel bíró szövegek struktúrált összessége (Parker 1992). A szöveg kifejezéssel nemcsak írott anyagokra utalunk, hanem „bármilyen fajta szimbolikus kifejeződésre, amely fizikai közvetítést igényel, és lehetővé teszi a folyamatos tárolást” (Taylor és Van Every 1993: 109). Ahhoz, hogy egy szöveget használni lehessen, először is le kell jegyezni – szóban, írásban vagy képileg –, „hogyan ezáltal materiális formát nyerjen, és elérhetővé váljon mások számára is” (Taylor et al. 1996: 7). Tehát a beszélgetés is egyfajta szöveg (Fairclough 1995; Van Dijk 1997a). Valójában a diskurzust alkotó szövegek változatos formát ölthetnek: lehetnek írott dokumentumok, szóbeli tudósítások, műalkotások, elhangzott szavak, képek, szimbólumok, épületek és más emberi alkotások (pl. Fairclough 1995; Grant, Keenoy és Oswick 1998; Taylor et al. 1996; Wood és Kroger 2000).

A diskurzusokat nem lehet közvetlenül vizsgálat tárgyává tenni, mert csak úgy tárhatók fel, ha tanulmányozzuk az azokat alkotó szövegeket (Fairclough 1992; Parker 1992). Következésképpen a diskurzuselemzés szövegek szisztematikus tanulmányozását igényli; idetartozik a szövegek létrehozásának, szétterjesztésének és fogyasztásának a vizsgálata is. A cél az, hogy a diskurzus és a társadalmi valóság közötti viszony feltárhatóvá váljon. A szöveg jelentősége különösen fontossá teszi az adatgyűjtést, ami a viszonylag könnyen elérhető, és a szisztematikus elemzés számára jól hozzáférhető adatokra irányul (Phillips és Hardy 2002; Van Dijk 1997b). Mindazonáltal a diskurzuselemzés nem individuális vagy izolált szövegek elemzésére fókuszál, hiszen a társadalmi valóság nem individuális szövegeken nyugszik, hanem szövegek összetartozó kollektíváján. A diskurzuselemzés tehát szövegsokaságok elemzését jelenti, annak a módnak a feltárását, ahogyan a szövegek jelentést nyerne a többivel való kapcsolatukból, vagy ahogyan más diskurzusokból merítenek; annak elemzését, hogy kikhez érnek el és melyek termelésük módszerei, valamint hogy az emberek hogyan érik el és miképpen fogyasztják azokat (Fairclough 1992; Phillips és Hardy 2002; Van Dijk 1997a, 1997b).

A diskurzuselemzés hasznos elméleti keretnek bizonyul akkor, amikor a kérdés a szervezeti és szervezetek közötti jelenségek társadalmi termelésének az értelmezése (pl. Alvesson és Kärreman 2000; Grant et al. 1998; Hardy és Phillips 1999; Morgan és Sturdy 2000; Mumby és Clair 1997; Phillips és Hardy 1997, 2002; Putnam és Fairhurst 2001). A diskurzuselemzők azt kutatják, hogy azok a társadalmilag termelődő eszmék és dolgok, amelyek a szervezeteket, intézményeket és általában a társadalmi világot alkotják, hogyan jönnek létre és maradnak fenn a diskurzus, szöveg és cselekvés közötti viszonyoknak köszönhetően. Ebből következik az is, hogy a diskurzuselemzés nem csak „az adatgyűjtés és adatelemzés gyakorlatát [foglalja magában], hanem egy sor metaelméleti és elméleti előfeltevést, illetve rengeteg kutatási előírást és megfigyelést is” (Wood és Kroger 2000: x). Ezzel nemcsak hangsúlyozza a nyelvi folyamatok jelentőségét, de azt is aláhúzza, hogy a nyelv alapvető tényező a társadalmi valóság teremtésében (Chia 1996; Gergen 1999; Phillips és Hardy 2002).

A diskurzuselemzők számos megközelítést gyakorlatuk részévé tettek. Ilyenek a „mikroszintű” elemzések, mint például a lingviztika, a beszélgetés- és a narratívaelemzés, továbbá az etnográfiai és az etnometodológiai módszerek, illetve azok a „makroszintű” elemzések, melyeket Foucault nevével szokás összekapcsolni (a diskurzuselemzés ettől eltérő kategorizálásához lásd Alvesson és Kärreman 2000; Jaworski és Coupland 1999; Phillips és Hardy 2002; Putnam és Fairhurst 2001; Wetherell 2001; Woodilla 1998). Az általunk itt bemutatni kívánt megközelítés a kritikai diskurzuselemzések közé tartozik (pl. Fairclough 1992, 1995; Fairclough és Wodak 1997; Van Dijk 1993, 1996). Foucault munkáira alapozva azt állítjuk, hogy a társadalmi világot, valamint az azt átható hatalmi viszonyokat az adott időpillanatban

létező diszkurzív formációk határozzák meg. A kritikai diskurzuselemzők ugyanakkor azt is állítják, hogy a diskurzusok – függetlenül attól, hogy mennyire tűnnek teljesnek – valójában bizonyos mértékig mindig ki vannak téve a hatalmi harcoknak is (Grant et al. 1998). Emiatt sohasem lehetnek teljesen egységesek, és soha nem lehetnek képesek teljesen meghatározni a társadalmi valóságot. Ehelyett valójában olyan alapvető jelentőségű tér az, ami létezik, amelyben a cselekvők önérdéküket követve cselekedhetnek, illetve munkálkodhatnak az érdekeiknek és céljaiknak megfelelő diszkurzív változásokért (Mumby és Clair 1997). Mindig ott a lehetőség, hogy a cselekvők a szövegek létrehozásán és terjesztésén keresztül befolyásolják a diskurzust (Fairclough 1992).

Összegezve azt állítjuk, hogy a diskurzus, a szöveg és a cselekvés között kölcsönösen konstitutív viszony áll fenn: a diskurzusok jelentése közösen osztott és társadalmi, és a szövegeket termelő aktorok cselekvéseinek a következménye; ezzel egyidejűleg pedig a diskurzusok jelentést is adnak e cselekvéseknek, és létrehozzák a társadalmi világot (Phillips és Hardy 2002). E viszonyok képezik az alapját azoknak az adatgyűjtési és elemzési módszereknek, amelyekkel feltárhatók a társadalmi entitásokat, így a szervezeteket és intézményeket létrehozó sokoldalú folyamatok (Phillips és Hardy 2002; Wood és Kroger 2000).

Az intézményesedés diszkurzív modellje

Ebben a fejezetben az intézményelmélet és a diskurzuselemzés legfontosabb belátásait illesztjük egymás mellé, hogy bemutassunk egy olyan modellt, amely az intézményesedési folyamatokat magyarázza. Először egy rövid bevezetésben tárgyaljuk az intézmények és az intézményesedés kulcsfogalmait. Ezt követően áttekintjük a cselekvés, a szövegek, a diskurzus és az intézmények közötti viszonyt. Erre a keretrendszerre építve továbblépünk a cselekvés diszkurzív hatásainak, végezetül a diskurzus intézményi hatásainak kérdéseire. A tárgyalat témát egy sor alaptételen keresztül formalizáljuk. Ezek együttesen azt írják le, hogy a diskurzus milyen szerepet játszik az intézményesedési folyamatban.

Intézmények és intézményesedés

A kutatók tág értelemben úgy határozzák meg az intézményeket, hogy azok önszabályozó konvenciók (pl. Douglas 1986). A neoinstitutionalista elméleti hagyományon belül az intézmény specifikusabb meghatározása így hangzik: „múltbeli gyakorlatok és jelentések történeti lerakódása, amely rögzíti a feltételeket és a cselekvést” (Barley és Tolbert 1997: 99). A folyamat során a feltételek és a cselekvés „fokozatosan maguknak követelik az adottnak vett tények morális és ontológiai státuszát, ennek következményeként formálják a jövőbeli interakciókat és alkudozásokat” (Barley és Tolbert 1997: 99; lásd még DiMaggio és Powell 2011 [1991]; Jepperson 1991; Leblebici et al. 1991; Meyer és Rowan 1977; Zucker 1977). Az intézmények befolyásolják a magatartást, mivel az elhajlásokat „az ismétlődően aktivált, társadalmilag létrehozott szabályozók ellencselekvésekkel semlegesítik” (Jepperson 1991: 145). Másként fogalmazva, az intézményesen elfogadott rendtől való eltérés bizonyos szempontból mindig költséges, és minél inkább intézményesedett egy meghatározott társadalmi mintázat, annál költségesebb (Lawrence, Winn és Jennings 2001). Az intézmények olyan mechanizmusokat foglalnak magukban, amelyek növekvő költségeket kapcsolnak a nonkonformitáshoz, ráadásul többféle módon: „gazdaságilag (növeli a

kockázatot), kognitív értelemben (több gondolkodást igényel) és társadalmilag (csökkenti a legitimitást és a legitimitást tápláló forrásokhoz való hozzáférést)” (Phillips, Lawrence és Hardy 2000: 28). Ez megkülönbözteti az intézményeket azoktól a társadalmi cselekvésmintázatoktól, amelyek nincsenek alávetve ilyen önszabályozó hatalomnak.

Az intézményelméleti irodalom alapját képezi az elképzelés, miszerint az intézmények társadalmi konstrukciók, és jelentéssel bíró interakciókon keresztül jönnek létre (pl. Meyer és Rowan 1977). Ha kiterjesztjük erre a megfigyelésre a mi diszkurzív perspektívánkat is, akkor azt láthatjuk, hogy az intézmények nem egyszerűen csak társadalmi konstrukciók; olyan társadalmi konstrukciók, amelyek diskurzusokon keresztül jönnek létre (Kress 1995; Parker 1992). Ahogyan Fairclough (1992) megjegyezte, a diskurzus maga teremti meg a saját konvencióit, miközben értelmet ad a világnak azzal, hogy lehetővé teszi vagy korlátozza azt, milyen módon gondolkodhatunk vagy cselekedhetünk:

A társadalmi intézmény a verbális interakciók apparátusa vagy a „diskurzus rendje” (...) Minden egyes intézménynek megvannak a maga beszédeseményei, a maga sajátos díszletei és színterei, szereposztásai, illetve a sajátos normái ezek kombinálására (...) Amellett érvelek, hogy szükséges látnunk, az intézmény egyszerre ösztönzi és szorítja keretek közé tagjai társadalmi cselekvését: keretet nyújt számukra a cselekvéshez, amely nélkül képtelenek lennének bármit is tenni, de ezzel korlátozza is cselekvéseiket ugyanazon a kereten belül (Fairclough 1995: 38).

Másként fogalmazva, a diskurzusok bizonyos típusú gondolkodást és cselekvést megengednek, másokat viszont lehetetlenné vagy költségessé tesznek. Ha a szankciók kellően erősek, akkor az intézmény létezik. Ez nem azt jelenti, hogy a diskurzus minden terméke intézmény, vagy hogy minden, ami társadalmilag konstruált, automatikusan intézményesült is. Az intézményeket az különbözteti meg a többi diszkurzív módon létrejövő társadalmi entitástól, hogy önszabályozó, társadalmilag létrehozott mechanizmusaik vannak, amelyek működésüket újra és újra megerősítik (Jepperson 1991). Másként szólva, míg minden intézmény diszkurzív képződmény, addig nem minden diszkurzív képződmény intézmény. A diszkurzív folyamatnak számos olyan terméke van, amelyben nincsen jelen a társadalmilag létrehozott szabályozás; utóbbi az intézmények jellemzője, mely megkülönbözteti azokat a társadalmi világot alkotó számtalan egyéb társadalmi konstrukciótól.

Az intézményesedés az a folyamat, amelyen keresztül az intézmények létrejönnek és reprodukálódnak. Ez olyan „társadalmi folyamat, amelyben az egyének elfogadják a társadalmi valóság [ama] közösen osztott meghatározásait”, amelyek létrehozzák az intézményt (Scott 1987: 496). Az intézményesedés folyamatának tanulmányozása azt jelenti, hogy „az intézmények megalkotására és továbbadására [valamint azok] fenntartására és a változásnak való ellenállására” koncentrálunk (Zucker 1991). Ugyanakkor az intézményelméletet folyamatosan azért kritizálják, mert nagyon keveset mond az intézményesedés folyamatáról (Barley és Tolbert 1997; Greenwood és Hinings 1996; Hoffman 1999). Az eddigi munkák tipikusan a magatartásra fókuszáltak. Barley és Tolbert (1997) például azt vizsgálták, ahogyan az interakció mintázata új intézmény kialakulásához vezet, úgy érvelve, hogy a társadalmi magatartás hosszabb idő alatt intézményeket hoz létre, miközben az intézmények az adott konkrét időben korlátozzák a cselekvést. Ahogyan azt maguk a szerzők is elismerik, ez a hangsúly háttérbe szorítja az értelmezést, illetve – érvelhetnénk – teljességgel figyelmen kívül hagyja a nyelv szerepét, még akkor is, ha más intézményelméleti szerzők azt állítják, hogy a nyelv az intézményesülési folyamat szerves része (Kress 1995; Scott 2000; Yates és Orlikowski 1992; Zucker 1991).

A diszkurzív perspektíva alapján mi úgy tekintünk az intézményre, hogy az elsősorban a szövegek termelésén keresztül jön létre, nem pedig közvetlenül a cselekvés eredménye. A cselekvés önmagában nem könnyen teszi lehetővé a sokféle individuum által létrehozott ama rengeteg olvasatot, amely szükséges ahhoz, hogy az intézményeket szervező eszmék térben és időben továbbadódjanak. Azonban a szövegek megteszik ezt (Taylor és Van Every 1993): lehetővé teszik, hogy a gondolatok és a cselekvések felülemelkedjenek „a társadalmi folyamatok lényegileg átmeneti karakterén”, és átkelhessenek „az elkülönült és sokféle helyi környezeten” (Smith 1990: 168). Más szavakkal szólva, a cselekvések az intézményesülési folyamat alapjai lehetnek, de miközben megfigyelik és értelmezik, írnak vagy beszélnek róluk, vagy valamilyen más módon rögzítik őket, szövegeket hoznak létre (Taylor et al. 1996), és ez jelenti a közvetítést a cselekvés és a diskurzus között. Következésképpen mi úgy érvelünk, hogy az intézményeket olyan szövegek strukturált összessége hozza létre, amelyek meghatározott területen léteznek, és teremtik azokat a társadalmi normákat és kategóriákat, amelyek formálóan hatnak a cselekvők valóságértelmezésére és magatartására.¹

Palmer, Jennings és Zhou tanulmányukban (1993) azt a folyamatot mutatják be, melynek során az 1960-as években az egyesült államokbeli vállalatok befogadták a multidivizionális formát. A folyamat arra lehet példa, hogy a szövegek központi szerepet játszanak az intézményesedésben, de a diskurzus és az intézmények közötti kapcsolat sajátosságaira is. A szövegek létrehozása és szétterjedése három, az intézményesedés folyamatában szerepet játszó, azonos szerkezetű nyomással volt szoros kapcsolatban. A szerzők érvelése szerint az elit üzleti iskolák vezetőképzésében működött egy normatív nyomás, és ebben Chandler (1962) multidivizionális formáról szóló könyve különösen fontos szerepet játszott. Más szavakkal szólva, ez az egyetlen különleges szöveg, illetve az Egyesült Államok üzleti iskoláinak számtalan erre alapozó kurzusa és szemináriuma hatással volt arra, hogy intézményesült a multidivizionális forma.

Az utánzási nyomás a több vállalatnál szolgáló igazgatók személyi összefonódásának (*interlocking directorships*) volt köszönhető. A vezetők közvetlenül is megtapasztalhatták a multidivizionális forma néhány jellemzőjét, de mi amellet érvelnénk, hogy annak a nagy része, amit saját vállalataikról, különösen pedig más vállalatokról tudtak, olyan szövegekből származtak, mint a szervezeti diagramok, jelentések, beszélgetések, történetek és így tovább.

Palmer és munkatársai (1993) szintén azt állítják, hogy a forrásigényes cégek kényszerítő nyomást gyakoroltak a partnereikre annak érdekében, hogy azok az övékével megegyező struktúrárt adoptáljanak, mivel könnyebb az ugyanolyan szervezeti háttérrel rendelkező individuumoktól információt nyerni és azt értékelni. Eközben a bankok a tulajdonosi nyomás segítségével próbálták a cégekkel elfogadtatni a multidivizionális formát, mivel az ösztönzően hat a diverzifikálódásra, minimalizálja a kockázatot és a kölcsönökkel kapcsolatos fizetésképtelenség valószínűségét. Mi azt állítjuk, hogy ezt a kényszerítő nyomást olyan szövegek közvetítették, mint a szervezeti diagramok, jelentések, pénzügyi beszámolók stb. Másként fogalmazva, nem azért intézményesedett a multidivizionális forma, mert az egyes szervezetek aktorai közvetlenül, működés közben megvizsgálhatták azt, hanem a multidivizionális

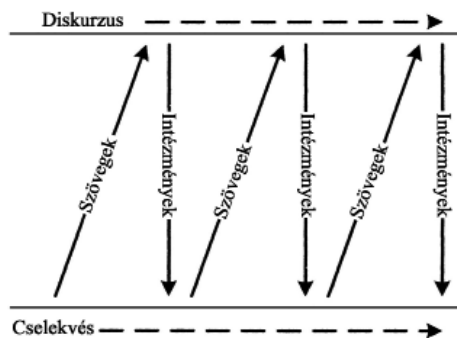
1 Nem azt állítjuk ezzel, hogy intézmények nem jönnek létre szövegek nélkül – például hogy ne lennének magatartást befolyásoló intézmények a nem írásbeliségen alapuló társadalmakban. Ám az intézményelméleti tanulmányok nagy részének alapját olyan intézménytípusok képezik – közszolgálati reform (Tolbert és Zucker 1983), múzeumok (DiMaggio 2011 [1991]), rádiós műsorszolgáltatás (Leblebici et al. 1991), a könyvelői szakma intézményes gyakorlatának reformja (Greenwood, Suddaby és Higgins 2002), a közös technológiai standardok támogatása (Garud, Jain és Kumarswamy 2001) –, amelyek szövegek termeléséhez kötődnek.

formát magyarázó, legitimáló, jóváhagyó és támogató üzleti, szakmai és tudományos szövegek felhalmozódása miatt.

A multidivizionális formát létrehozó intézményes gyakorlatok és értelmezések a diskurzus termékei. Ezt a széles körű diskurzust az a rengeteg szöveg hozta létre, amely e forma hatékonyságáról érkezett, és leírta, hogy miként alkalmazzák azt a vezető cégek, valamint miként hagyják jóvá a tudósok és az üzleti vezetők, továbbá számos egyéb szöveg is. Ez alatt azt értjük, hogy szövegek egész kollekcója létezett, amely formálisan hatott arra, hogy miként értik meg a multidivizionális forma tartalmát. Azzal, hogy a vezetők egyre inkább így gondolták el társaságaik szervezését, és ennek megfelelő változtatásokat intézményesítettek, a diskurzus életre hívta a multidivizionális formát. Egy idő után a diskurzus a multidivizionális formából intézményt teremtett, mert átvételének hiánya a költségek növekedését jelentette volna. Az átvétel hiánya felvetette még a legitimitás kérdését is. E legitimációs kérdés azokra a lehetséges okokra irányult, amelyek miatt a cég nem vette át a már elfogadott gyakorlatot (társadalmi költség), aminek hatására a bankok nem akartak e cégekbe fektetni, illetve más társaságok nem akartak velük együttműködni (gazdasági költségek). Ha összevetjük ezt azazal, hogy mit jelent egy már „fogyasztásra kész” struktúra befogadása, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy egy alternatív struktúra kidolgozása és valóságba illesztése számottevő gondolati erőfeszítést igényelt volna (kognitív költségek). Így tehát amikor a cégek fokozatosan elfogadták ezt a természetesnek számító és legitim struktúrát, a róla szóló diskurzus intézményt hozott létre, és sajátos cselekvésmintázatot alakított ki az intézményi mezőben.

Az 1. ábra ezt a cselekvés, a szöveg, a diskurzus és az intézmények közötti kölcsönösen konstitutív viszonyt mutatja be. Az intézményesedés nem egyszerűen a közvetlen résztvevők cselekvéseinek követésén keresztül jön létre, hanem olyan támogató szövegek alkotásán keresztül, amelybe beletartoznak a munkatársak és kollégák közötti párbeszéd leírásai, de a jóval összetettebb és szélesebb körben terjesztett szövegek, mint például a kézikönyvek, könyvek és újságcikkek is. A felfelé mutató átlós nyilak azt illusztrálják, ahogyan az individuális cselekvők a szövegek termelésén keresztül a diskurzív univerzumra hatnak. Ezek közül néhány jelentésteli nyomokat hagy maga után, és beépül az új vagy a már létező diskurzusokba. Másik oldalról viszont a diskurzusok nyújtják azokat a társadalmilag létrehozott, önszabályozó mechanizmusokat, amelyek intézményeket állítanak fel, és formálják azokat a cselekvéseket, amelyek még több szöveg termeléséhez vezetnek. Így tehát a diskurzív univerzum olyan háttérként működik, amely előtt az aktuális cselekvés végbemegy: megenged bizonyos cselekvéseket, másokat viszont korlátoz (ahogyan azt az 1. ábra fentről lefelé mutató egyenes nyilai mutatják).

1. ábra. A cselekvés és a diskurzus közötti viszony

Ez a diszkurzív értelmezés lehetővé teszi számunkra, hogy részletesebben is feltárjuk az intézményesedés dinamikáját, különösen a cselekvések, a szövegek és a diskurzus szerepét. Először a cselekvés diszkurzív hatásait vizsgáljuk meg. Ha a cselekvés a szövegek termelésén keresztül hatással van a diskurzusra, akkor a kritikus kérdés az, hogy mely típusú cselekvés vezet nagy valószínűséggel olyan szövegek termeléséhez, amelyek jelentésteli nyomot hagynak maguk után, és mely szövegek azok, amelyek valószínűsíthetően befolyásolják a diskurzusokat. Ezt követően mérjük fel a diskurzus intézményes hatását. Ha a diskurzus befolyásolja a cselekvést az intézmények létrehozásán keresztül, akkor a kritikus kérdés az, hogy melyik diskurzusforma hozza létre a legnagyobb valószínűséggel az intézményeket.

A cselekvés diszkurzív hatásai

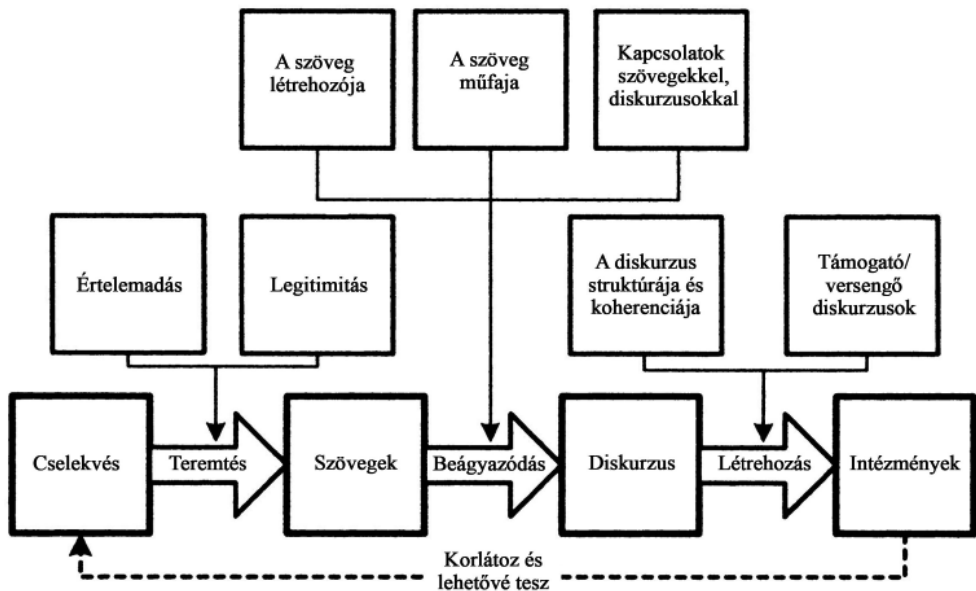
Amellett érveltünk fentebb, hogy a cselekvés a szövegek termelésén keresztül befolyásolja a diskurzust. Noha szervezeti keretek között számtalan cselekvésnek van valamiféle szövegszerű megjelenése, számos ilyen szöveg hatása lokalizált, korlátozott és következmények nélküli marad. Ebből következően az intézmények elemzésénél nem minden cselekvés fontos a számunkra, pusztán csak azok, amelyek nagy valószínűséggel szövegeket hoznak létre, és ennek következtében nagy valószínűséggel befolyásolják a diskurzust is. Amit meg szeretnénk érteni, az „nem a gyorsan elillanó esemény, hanem a megmaradó jelentés” (Ricœur 1981: 134). Taylor és Van Every azt írják, hogy „a diskurzus lépcsőzetesen fejlődik ki” (2000: 96), ahogyan a szöveg lokálisból globálissá változik: csak azok a cselekvések képesek befolyásolni a diskurzust, amelyek összekötik „a közvetlenül adott szervezeti konverzációk jelentette körülményeket a szervezeti tulajdonságoknak azzal a [nagyobb] hálózatával, amelyben azok működnek” (Cooren és Taylor 1997: 223). Ebben az alfejezetben tehát először azt mutatjuk be, hogy mely cselekvéstípusok azok, amelyek valószínűsíthetően szövegeket hoznak létre, valamint – Taylor és Van Every terminusaival élve (2000: 289) – *nyomokat* hagynak hátra; másodsor pedig azt írjuk le, hogy mely típusú szövegek hajlamosak arra, hogy átfogó szerzőző mechanizmusokként hassanak az egyedi helyzetekben.

A szövegek létrehozása. Ebben a részben azokat a cselekvéstípusokat vizsgáljuk meg, amelyek nagy valószínűséggel összefüggésbe hozhatók a nyomokat hagyó szövegek létrejöttével. Számos cselekvés termel szöveget, ám e szövegek gyakran csak nagyon kicsi, vagy semmilyen maradványt nem hagynak maguk után – egyszerű, megszokott cselekvések, amelyeknek alig van következményük a cselekvésben közvetlenül részt vevőre vagy bárki másra – és valószínűtlen, hogy szélesebb körben is generálnának leírásokat, kommentárokat vagy értelmezéseket (Ashforth és Fried 1988). Ebből az következik, hogy míg a szervezetek megszámlálhatatlanul sok szöveget hoznak létre, addig ezek jelentős részével nem találkozunk más, csak egy maroknyi ember, így azoknak nincsen jelentősebb hatásuk. Az intézményesedés vonatkozásában nem érdemes ezekkel a cselekvésekkel foglalkozni. Ahogyan Taylor és Every rámutatnak, „az a szöveg, amelyet nem olvasnak, melyre nem hivatkoznak és melyet nem használnak, már nem is szöveg” (Taylor és Every 2000: 292). Más megfogalmazásban: más cselekvőknek is terjeszteniük és értelmezniük kell a szövegeket ahhoz, hogy azoknak meg legyen a képességük a diskurzus befolyásolására.

Bizonyos típusú cselekvések nagyobb valószínűséggel hoznak létre széles körben szétterülő és fogyasztott szövegeket, legyenek azok egy sajátos eseményre válaszul létrejövő, vagy egy szervezet rutinjának részeként termelődő közhelyszerű szövegek. Diszkurzív perspektívából nézve azokat a szövegeket, amelyek ilyen nyomokat hagynak, nagyobb valószínűséggel „fogadják be” (Cooren és Taylor 1997), miközben végigmennek a „textualizáció” (Taylor et al. 1996) vagy a „rekontextualizáció” (Iedema és Wodak 1999) szukcesszív fázisain, és szétterítődnek a sokféle cselekvő között. Csak ezen a folyamaton keresztül válnak a lokális szövegek – amelyeket pontosan hivatkozva kell értelmezniük a beszélőknek, hogy a jelentés továbbítható legyen – globálissá, és jelenítenek meg egy jóval szélesebb körben osztott szimbolikus rendszert (Taylor és Van Every 2000). A társadalmi világ realitásának „masszivitása fokozódik [önmaga] továbbadás[a] során” (Berger és Luckmann 1998 [1966]: 91 – a fordítást módosítottam: H. Sz.), ami „a szemiotikai eszközöket egyre »objektívebbé« teszi”, a sajátos cselekvésekből jelentést hámozva ki, aminek következtében azok „eleve adottá és egyfajta fekete dobozzá” válnak (Iedema és Wodak 1999: 11).

Ha a nyelvi orientációjú menedzsment- és szervezetelmélet szempontjából alapvető fontosságú két interpretatív irányzat munkáira hagyatkozunk – Weicknek (1995) az értelemadásról szóló, valamint Bergernek és Luckmann-nak (1998 [1966]) a társadalmi valóság felépítéséről szóló munkájára –, akkor be tudunk azonosítani két olyan cselekvésjellemzőt, amely maga után nyomokat hagyó szövegeket hoz létre. Ezek (1) azok a cselekvések, amelyek szokatlanok és meglepőek, emiatt jelentős szervezeti értelemadást igényelnek, és (2) azok a cselekvések, amelyek hatással vannak a szervezet legitimitására (pl. Livesey 2002). A következőkben sorra vesszük e jellemzőket (az általunk itt előterjesztett modell áttekintéséhez lásd a 2. ábrát).

2. ábra. Az intézményesedés diszkurzív modellje

Először: napjainkban a szervezeti diskurzuselemzéshez való lényeges hozzájárulásnak tekintik (pl. Brown 2000) Weicknek az értelemadásról, vagyis arról a folyamatról szóló munkáját, amelyben a jelentés létrejön (Weick 1979, 1995). Az értelemadás Weick látószögében szövegszerű folyamat:

Ahogy Weicket gyakorta idézik, mondván: „Hogyan is tudhatnám, mit gondolok, amíg nem látom át, mit mondok.” Más szavakkal szólva, a gondolkodás nem válik tudássá egészen addig, amíg nem válik szöveggé (figyeljünk fel arra a választásra, hogy az aforizmában az ige lát, nem pedig [meg]hall – az „amit mondok”-nak szövegben kell létrejönnie, a terminus általános értelmében véve, mielőtt „láthatóvá” válna) (Taylor és Van Every 2000: 252).

Az értelemadás magában foglalja a cselekvések utólagos értelmezését (Weick 1979, 1995), és meglepetések, talányok vagy problémák váltják ki; az értelemadás alkalmi során „újszerű mozzanatok [jelennek meg] a szervezeten belül, melyek felkeltik a figyelmet, és arra ösztökélik az embereket, hogy folyamatosan igyekezzenek értelmet adni annak, ami megragadta a figyelmüket” (Weick 1995: 86). Az értelemadás jellemzően új és szokatlan cselekvésekhez kötődik, mint például amikor az előre nem látott események vagy a válságok jelentéseket generálnak, hogy a cselekvők megérthessék, mi történt, és hogy aztán javító változtatásokat legyenek képesek végrehajtani (Gephart 1993; Weick 1993).

Az értelemadás nyelvi folyamat – „az értelmet olyan szavak hozzák létre, amelyek a beszélgetés mondataivá állnak össze, hogy aktuális tapasztalatainkból közvetíthessenek valamit” (Weick 1995: 106) –, és olyan narratívákat (Brown 2000), metaforákat (Donnellon, Gray és Bougon 1986) és egyéb szimbolikus formákat (Rhodes 1997) foglal magában, amelyek maguk után nyomot hagyó szövegeket teremtenek. Például az innovátorok, akik alapvetően a gyakorlatból indulnak ki, proaktív módon avatkoznak be a szervezetbe, hogy a társadalmi valóság új magyarázatát terjesszék el (pl. Aldrich és Fiol 1994), és ezt gyakran azzal az eszközzel teszik, hogy munkájukról jelentéseket írnak vagy prezentációkat készítenek. A menedzserek azzal erősítik meg az új gyakorlatok értelmezéseit, hogy „folyamatosan [olyan] történeteket formálnak”, amelyek „[az új gyakorlat] valóságát illusztrálják” (Pfeffer 1981: 23).

A szervezeti tanulás írott és orális szövegeket generál (Brown és Duguid 1991; Hendry 1996; Larsson et al. 1998; Powell, Koput és Smith-Doerr 1996). Ehhez hasonlóan a bizonytalanság is azt követeli meg a résztvevőktől, hogy tapasztalataikat olyan koherens beszámolóba rendezzék el (vö. Scott és Lyman 1968), amelyek plauzibilis magyarázatot adnak a konkrét eseményekre (Scott 1991; Wuthnow et al. 1984). A menedzserek által használt működési és stratégiai áttekintések jelentéssel ruházzák fel a múlt- és jelenbéli teljesítményt (Dutton és Ashford 1993; Dutton és Duncan 1987; Gioia és Thomas 1996). Más megfogalmazásban, a szervezeti értelemadás iránti igény nyomokat hagyó szövegeket generál, ahogyan azt az 1. tételben összefoglaljuk.

1. tétel. Azok a cselekvések fognak nagyobb valószínűséggel széles körben elterjedt és fogyasztott szövegek termelődéséhez vezetni, amelyek szervezeti értelemadást igényelnek, azok viszont nem, amelyek nem igényelnek ilyent.

A nyelvi orientációjú szervezatkutatások fejlődésére a másik fontos hatást Berger és Luckmann (1998 [1966]) társadalmi konstrukcióról szóló könyve gyakorolta (pl. Boyce 1996;

Iedema és Wodak 1999; Taylor és Van Every 2000). Az intézményelméletben szintén nagy befolyással bíró szerzők a társadalmi konstrukciós folyamaton belül kiemelték a legitimitás szerepét. Ennek során hozták létre az egyének a „kollektív, intézményesült létezésük alapelemeinek magyarázatát és igazolását” (Boyce 1996: 5). A legitimációs igény akkor merül fel, amikor a valóságkonstrukciók egy újabb generációnak (Berger és Luckmann 1998 [1966]) vagy a szélesebb közösségnek adódnak át (Taylor és Van Every 2000).

A legitimáció iránti igényt a szervezeti terület elfoglalása hívja életre: amikor egy pusztá területet művelés alá vonva sajátjukká tesznek; és a korlátozott javakért folyó versengés ténye, amelyet csak az a transzcendens érdek tart féken, hogy a terület mint egész integritását fenn kell tartani a külső fenyegetések ellenében (Taylor és Van Every 2000: 292).

Ebből következik, hogy azok a cselekvések, amelyek a cselekvőket a legitimitás megszerzése, fenntartása vagy helyreállítása felé terelik, nagy valószínűséggel nyomokat hagyó szövegek létrejöttéhez vezetnek. Ezekben az esetekben a szövegeket azért hozzák létre, hogy megalapozzák, igazolják vagy megváltoztassák a cselekvéssel kapcsolatos jelentéseket. Suchman érvelése szerint a legitimitás menedzselésének alapja a kommunikáció, mert a legitimitás megerősítése érdekében a cselekvők instrumentálisan idéznek fel meggyőző szimbólumokat (pl. Ashforth és Gibbs 1990; Dowling és Pfeffer 1975; Pfeffer 1981). A benyomáskeltés menedzselésének (*impression management*) elméletével foglalkozó szerzők (Goffman 2000 [1959]; Schlenker 1980; Tedeschi 1981) például azt mutatják be, hogyan menedzselik az emberek személyes legitimitásukat, és adnak verbális magyarázatot arra a magatartásra, amely az imázst fenyegető eseményeket követi (Leary és Kowalski 1990).

Nemrégiben néhány elméleti szerző felvetette, hogy a szervezetek szóvivői is ehhez hasonló taktikát alkalmaznak a szervezet legitimitásának menedzselése során (Elsbach és Sutton 1992; Staw, McKechnie és Puffer 1983). Elsbach és Sutton (1992) például leírja, hogy a radikális társadalmi mozgalmak szervezetei hogyan vezetnek sajtókonferenciákat és erőszakmentes workshopokat annak érdekében, hogy megindokolják illegitim tiltakozóakcióikat. Ehhez hasonló tanulmányában Elsbach bemutatja, hogy a kaliforniai szarvasmarha-tenyésztő ipar szóvivői verbális magyarázataikban miképpen menedzseltek a szervezeti legitimitás percepcióit, miután olyan események történtek, melyek megkérdőjelezték a marhatenyésztési ipar legitimitását.

E példák a legitimációs „válságokhoz” kapcsolódnak, olyan eseményekhez, melyek során az új vagy szokatlan események megkérdőjelezzik a legitimitást, a szervezetek pedig aktívan részt vesznek annak fenntartásában vagy helyreállításában. De a legitimitás fenntartása iránti igény számos rutinjelentést is generál. Ezek híján a legitimitást ugyanúgy meg lehetne kérdőjelezni, ezért a szervezetek széles területen adnak rendszeres jelentéseket, ideértve például a szervezeti hatékonyságot (Scott 1977), a személygépkocsik károsanyag-kibocsátási értékeit, a kórházi mortalitási rátát, az egyetemi teszteredményeket (Scott és Meyer 1991), a pénzügyi teljesítményt és a vezérigazgatói fizetéseket (Ocasio 1999; Porac, Wade és Pollock 1999). Más megfogalmazásban: nagy valószínűséggel jönnek létre olyan szövegek, amelyek nyomokat hagynak – ez magában foglalja az írott és a szóbeli jelentéseket, valamint a kommunikáció másfajta szimbolikus formáit – a legitimitás biztosítása és fenntartása érdekében. Az ilyen szövegek nélkül a szervezetek képtelenek lennének jelezni a szervezeten belül, illetve kívül lévő tagoknak, hogy a szervezet és annak tevékenysége legitim.

2. tétel. *Nagyobb valószínűséggel vezetnek széles körben szétterülő és fogyasztott szövegek létrejöttéhez azok a cselekvések, amelyek befolyásolják a szervezet percepcióját, mint azok a cselekvések, amelyek nem.*

A szövegek diskurzusba ágyazottsága. A második probléma, amelyet át kell tekintenünk, az a kérdéssel foglalkozik, hogy vajon a létrehozott szöveg befolyásolja-e a diskurzust, mivel még ha egy cselekvés szövegek létrejöttéhez vezet is, e szövegeknek nem szükségszerűen van diskurzív hatásuk. Így tehát bennünket az érdekel, hogy mely típusú szövegek „rögzítődnék” (Ricoeur 1981, 1986) vagy ágyazódnak be a diskurzusba. Beágyazódás alatt azt értjük, hogy az intézmények milyen mértékben fogadják be és teszik a maguk részévé a szövegeket, amelyek ennek következményeként standardizált, kategorizált és általános jelentést nyernek. Egy beágyazódott szöveg nem egyszerűen csak valamilyen alkotása egy adott cselekvői hálózatnak, hanem már átalakult „ténnyé – az adott szervezeti világ valóságának részévé” (Taylor et al. 1996: 27). Más módon megfogalmazva, egy szöveg akkor válik beágyazottá, ha olyan szervező mechanizmusként használják, amely átível az egyedi helyzeteken.

Csak bizonyos szövegek ágyazódnak be a diskurzusba oly módon, hogy a különféle szervezeti cselekvők értelmezéseinek és tapasztalatainak keretét adva, illetve a világban való cselekvéseiket formálva az intézmények preskriptív alapjait alkossák. Amellett érvelünk, hogy a szövegek termelőési folyamatának és jellemzőinek különbségei egyes szövegeket nagyobb valószínűséggel ágyaznak be a diskurzusba. Ebben az alfejezetben tehát azokra a jellemzőkre fókuszálunk, amelyek befolyásolják annak a valószínűségét, hogy a szövegek hatással lesznek azokra a szervezeten kívüli diskurzusokra is, melyeket más cselekvők szöveghasználata és szöveg reprodukciója formál.

Az egyik tényező, amelyik a szöveg szélesebb diskurzusba ágyazódásának valószínűségét befolyásolja, a szöveg létrehozójának jellemzőivel van kapcsolatban (Taylor et al. 1996). Különösen három tényező valószínűsíti, hogy egy szöveg beágyazottá fog válni. Először, a megszólalónak olyan helyet kell elfoglalnia, amely „jótáll a megszólalásért” (Hardy, Palmer és Phillips 2002; Potter és Wetherell 1987): ahhoz, hogy legitim cselekvőként ismerjék el, a szöveg létrehozójának biztosítania kell, hogy „a beszédhez való jogát” „konszenzuálisan jóváhagyják” (Taylor et al. 1996: 26). Hardy és Phillips (1998) ezt a jellemzőt a cselekvő *diskurzív legitimitásának* nevezik. A példák közé tartoznak „az olyan környezetvédő csoportok, mint a Greenpeace, amelyek képesek befolyásolni a közösségi értelmezéseket, magához vonzani a média figyelmét, és nyomást gyakorolni a kormányra, mivel úgy fogják fel őket, hogy ők a környezet érdekében emelnek szót” (Hardy és Phillips 1998: 219), illetve a fogyasztói jelentések, melyek alkotóit semlegesnek és függetlennek gondolják (Rao 1994).

Másodrészt, előny, ha a szövegek létrehozói alkalmasak arra, hogy a szövegeket megerősítsék nagyobb kényszerítő erejű eszközökkel is. Erre példa a szűkös erőforrások használata (Pettigrew 1973; Pfeffer és Salancik 1978), mint amikor a nagy kereskedelmi partner vagy a nagy ügyfél kényszerít szövegeket a gyengébb szervezetekre. Egy másik példa lehet a formális hatalom bevetése, mint amilyen az állam (DiMaggio és Powell 1983).

Harmadrészt, a létrehozó azzal is alkalmas lehet arra, hogy szövegeket adjon hozzá a diskurzushoz, ha egy intézményi területet konstituáló szervezeti háló középpontjában foglal helyet (Galaskiewicz 1979; Nohria és Eccles 1992; Wasserman és Galaskiewicz 1994); mert a termelő jóval könnyebben tudja szétteríteni a szövegeit a cselekvők sokasága között.

3. tétel. Azok a szövegek, amelyeket olyan cselekvők hoztak létre, akiket legitim megszólalónak ismertek el, vagy akiknek hatalmi erőforrásaik vagy formális hatalmuk van, vagy akik egy mező központi helyét foglalják el, nagyobb valószínűséggel ágyazódnak be a diskurzusba, mint azok a szövegek, amelyeket nem ilyen cselekvők hoztak létre.

Egy további jellemző, mely befolyásolja annak valószínűségét, hogy egy szöveget más szervezet is használ majd, a szöveg formája vagy műfaja (Hardy és Phillips 2004). A műfaj (Bahtyin 1986) a kommunikáció bevett típusa, amelyet ismétlődő körülmények hívnak életre, és meghatározott, hallgatólágosan elfogadott szabályok jellemeznek; ilyenek például a levelek, emlékeztetők, értekezletek, gyakorlati szemináriumok, összefoglalók, értesítések (Fairclough 1992; Yates és Orlikowski 1992, 2002). Az általuk tárgyalt témát és a formát illetően hasonlóak (Kuhn 1997), és fontos szerepük van az interakciók időbeli, térbeli és társadalmi dimenzióinak szervezésében (Yates és Orlikowski 2002).

A műfajok mindig alkalmazkodnak a konkrét helyzethez (pl. Kuhn 1997) és időhöz (pl. Yates és Orlikowski 1992). Ennek következtében, amikor a műfajok „átalakulnak másodlagos textuális formákká és megőrződnek azokban” (Gephart et al. 2000: 247), akkor azok a szövegek, amelyek fontos és elfogadott műfajban öltenek testet, nagyobb valószínűséggel válnak a cselekvők által az értelmezés során használt eszközökké. Ez arra ösztönzi a cselekvőket, hogy használják a szövegeket és foglalják bele saját cselekvéseikbe és szövegeikbe. Az egyedülállóan eredeti szövegek fontos belátásokat nyújthatnak azoknak, akik jól ismerik az adott helyzetet, de egy másik helyzetben már nem könnyen felfoghatóak, általánosíthatóak vagy befogadhatóak. Ám azok a szövegek, amelyek illeszkednek a megfelelő műfajhoz, tartalmuknak és szerkezetüknek köszönhetően könnyen felfogható mintát nyújtanak.

4. tétel. Azok a szövegek, amelyek más szervezetek által elfogadott, értelmezhető és használható műfajokban öltenek testet, nagyobb valószínűséggel ágyazódnak be a diskurzusba, mint azok a szövegek, amelyek nem.

Végezetül pedig annak is nagy hatása van arra, hogy egy szöveg beágyazódik-e a diskurzusba vagy sem, hogy milyen a szöveg viszonya más szövegekhez és a már létező diskurzusokhoz. A diskurzuskutatás irodalmában a tudósok mellett érvelnek, hogy egy szöveg nagyobb valószínűséggel fogja befolyásolni a diskurzust, ha akár nyílt, akár rejtett módon, de más, már megalapozott és legitim szövegekre és diskurzusokra utal vissza (Fairclough 1992), mert ezzel olyan értelmezéseket és jelentéseket idéz fel, melyeknek alapjai mélyebbre nyúlnak. Ebből a szempontból az intertextualitás (kapcsolat más szövegekkel) és az interdiskurzivitás (kapcsolat más diskurzusokkal) olyan erőforrásokat nyújt, amelyek a szöveg befogadásából és értelmezéséből csalogathatók elő (Fairclough 1995). „Nem csak »a szöveg« az... ami az értelmezést alakítja, hanem azok a további szövegek is, amelyeket az értelmező saját tetszése szerint visz be az értelmezési folyamatba” (Fairclough 1992: 85). A szöveg nagyobb valószínűséggel befolyásolja a diskurzust, ha felidéz más szövegeket is, miközben az interdiskurzivitás (Fairclough 1992) lehetővé teszi, hogy egy szöveg más diskurzusokból jelentést és legitimitást merítsen (pl. Fairclough 1992; Livesey 2002). A szöveg termelője maga is formálja annak a módját, ahogyan más cselekvők majd a szöveget megértik és elfogadják, amennyiben más szövegeket és diskurzusokat is felidéz. A szövegek e két aspektusának hatásait a következőképpen összegezhetjük.

5. tétel. Azok a szövegek, amelyek merítenek a diskurzuson belüli egyéb szövegekből vagy más, már jól megalapozott diskurzusokból, nagyobb valószínűséggel ágyazódnak be a diskurzusba, mint azok a szövegek, amelyek nem.

E fejezet érvelésének célja az volt, hogy segítsen megérteni, milyen módon képes befolyásolni a cselekvés a diskurzust – amelyet az 1. ábrán látható felfelé mutató átlós nyilak jelölnek –, és bemutatott egy sor olyan tényezőt, amely meggyőződésünk szerint kritikus szerepet játszik e szempontból. Úgy érveltünk, hogy a cselekvés a diskurzusra azzal hat, hogy olyan szövegeket hoz létre, amelyek beágyazódnak abba – vagy úgy, hogy megerősítik, vagy úgy, hogy módosítják azt. Azt állítottuk, hogy a cselekvés nagyobb valószínűséggel vezet szövegek létrehozásához, ha az értelemadással vagy legitimitással van kapcsolatban, és hogy a szövegek nagyobb valószínűséggel ágyazódnak be a diskurzusba, ha hatalommal rendelkező cselekvőktől erednek, elfogadott és ismert műfajokban öltenek formát, és ha már létező diskurzusokat és szövegeket idéznek fel.

A diskurzus intézményi hatásai

Most pedig azt a kérdést vizsgáljuk meg, hogy miképpen hat a diskurzus a cselekvésre – ezt az 1. ábrán a lefelé mutató függőleges nyilak jelölték –, és több kritikus tényezőt is felvázoltunk. Elsősorban amellet érvelünk, hogy a diskurzus azzal befolyásolja a cselekvést, hogy intézményeket hoz létre; olyan különféle szankciókat megtestesítő társadalmi konstrukciókat, amelyek problémássá teszik az ellentmondó cselekvéseket. Az intézmények attól függően lehetnek jobban vagy kevésbé intézményesítettek, hogy milyen erők ezek az önszabályozó mechanizmusok (Barley és Tolbert 1997; Jepperson 1991). Ez pedig azt követeli meg tőlünk, hogy azonosítsuk be: mely diskurzusok hozzák létre a legnagyobb valószínűséggel azokat a „jutalmazó és szankcionáló” (Jepperson 1991: 145) társadalmi konstrukciókat, melyek előírják a cselekvést.

A diskurzus intézményteremtő képességének valószínűsége számos tényezőtől függ, melyek egyike a diskurzus belső felépülésével kapcsolatos. Mivel a diskurzust egy sor egymáshoz kötődő szöveg hozza létre, ezért ezzel valójában arra kérdezzük rá, hogy milyen módon – és mennyire erősen – kapcsolódnak a szövegek egymáshoz; ez a különböző diskurzusokban változatos formát szokott ölteni (Fairclough 1992; Foucault 2004 [1965]). Egyes diskurzusok másokhoz képest koherensebbek, ami alatt azt értjük, hogy a különböző szövegek a társadalmi valóság egy konkrét aspektusának leírásában és magyarázatában egy irányba tartanak. Sőt egyes diskurzusok strukturáltabbak is, mint mások; ezekben a szövegek jól bejáratott és érthető módon merítenek egymásból.

A koherensebb és strukturáltabb diskurzusok a társadalmi valóságot egységesebbnek mutatják be, amelyet így adottnak vesznek, azaz eldologiasodik. Minél eldologiasodottabb egy társadalmi konstrukció, és minél inkább eleve adottnak veszik, annál bonyolultabb és költségesebb fenntartani azokat a magatartásmódokat, amelyek nem konzisztensek vele; vagy azért, mert nehéz helyette alternatívákat kitalálni és azok alapján cselekedni, vagy azért, mert a tiltott vagy előírt magatartást egyértelműbben lehet meghatározni és összeköttetésbe hozni a tiszta, erős szankciókkal/jutalmakkal. Ha a szövegek ellentmondanak egymásnak, vagy ha a közöttük lévő viszony nem teljesen egyértelmű, akkor az, hogy mi következik be-

lölük a cselekvésre nézve, szükségszerűen vitathatóbbá válik, különösen, ami azt illeti, hogy mi számít elfogadhatatlan magatartásnak, és mi annak az ára.

Például a nyilvános pénzügyi beszámolók diskurzusai számtalan szövegösszességből állnak, bár a számvitel több aspektusában konvergálnak egymás felé, valamint viszonylag jól definiált a köztük lévő kapcsolat, és ezt a használó közösség is érti (Carpenter és Feroz 2001). Az olyan kérdésekben például egyértelműek a szabályok, mint hogy mi kerüljön be a mérlegbe, hogyan kell kivitelezni a könyvvizsgálatot, és hogyan kell kiszámolni az egyes költségeket. Az eredmény olyan társadalmilag konstruált gyakorlatok egész sora, amelyek tárgyas formát nyertek és elfogadottnak tartják azokat. Mivel a számviteli diskurzusban már léteznek ezek a széles körben osztott értelmezések a pénzügyi jelentéskészítésről, könnyű tetten érni a téves pénzügyi beszámolókat, és válaszul büntetést is kiszabni. Más szavakkal szólva, a szankciók léteznek, és a diskurzus számos intézményt hozott létre.

Vegyük ezzel szemben a környezeti számvitelt. Miközben szintén viszonylag nagy (és gyorsan növekvő) számú szöveget tartalmaz, ez a diskurzus sokkal kevésbé koherens és strukturált. Noha ez is elismert területe a számvitelnek, az, hogy mik alkotják a környezeti számvitel fogalmait, illetve, hogy mi a helye a szervezeteken belül, még nem egyértelmű. A következmény az, hogy a környezeti számvitel diskurzusa, mivel túl fragmentált és diffúz, alkalmatlan arra, hogy az általános számvitelen belül bevett és elfogadott intézményeket hozzon létre.

Ezt a viszonyt a következő állítás formájában ismételhetnénk meg.

6. tétel. Azok a diskurzusok, amelyek koherensebbek és strukturáltabbak, nagyobb valószínűséggel hoznak létre intézményeket, mint azok, amelyek nem.

Míg a 6. tétel a diskurzusok belső struktúrájára fókuszál, addig mi most a diskurzus és a többi diskurzus közötti viszonyra, különösen pedig az egymást kiegészítő és egymással ellentmondásban álló diskurzusokra koncentrálunk. Az intézmények létrehozására nagy hatással van az, hogy a szóban forgó diskurzust támogatják-e (s ha igen, milyen mértékben) más, nagyfokú legitimitással bíró diskurzusok (Hardy és Phillips 1999); s különösen igaz ez abban az esetben, ha már jól bejárattott, többféle mezőben és területen érvényes támogató diskurzusokról van szó. Egy olyan diskurzus, amely konzisztens más szélesebb diskurzusokkal és azok támogatják is, jóval erősebb intézményeket fog létrehozni, mivel a diskurzusok önszabályozó mechanizmusai kölcsönösen megerősítik egymást. Ezzel szemben a versengő diskurzusok csökkentik annak a valószínűségét, hogy valamely diskurzus intézményeket hoz létre. Versengő diskurzus alatt azt értjük, ha létezik olyan strukturált szövegegyüttes, amely a társadalmi valóság ugyanazon aspektusának alternatív társadalmi konstrukcióját nyújtja. Azt állítjuk, hogy a versengő diskurzusok létezése jellemzően aláássa a központi diskurzusokból származó intézmények hatalmát, mivel a cselekvők számára alternatív intézményeket nyújtanak, következésképpen csökkentik azokat a költségeket, amelyek a szóban forgó intézmény átvételének megtagadásából következnek.

Térjünk vissza a korábbi számviteles példához: mind az általános számvitelt, mind pedig a környezeti számvitelt átfogóbb és szélesebb diskurzusok támogatják. A környezeti számvitel igen jelentős mértékben függ attól, hogy létezik-e egy szélesebb környezetvédelmi diskurzus. Egy ilyen szélesebb diskurzus híján nagyon nehéz volna egyáltalán csak elképzelni is egy környezeti számviteli diskurzust. Ugyanakkor a környezetvédelmi diskurzus nincs jóban az

üzleti és a gazdasági fejlődés jóval erősebb diskurzusaival (Livesey 2002), melyek a számvitel háttérét képezik, s amelyek alternatív eszméket és gyakorlatokat konstruálnak. Az eredmény az, hogy a környezeti számvitel diskurzusát megsértő gyakorlatok nem valószínű, hogy jelentős szankciókkal néznek szembe, ha e lépések amúgy az általános számvitel diskurzusán belül elfogadhatóak.

E két érvelést egymás mellé illesztve a következő állításban összegezhetjük a diszkurzív kontextus és az intézmények létrejötte közötti viszonyt:

7. tétel. Azok a diskurzusok, amelyeket szélesebb diskurzusok támogatnak, és amelyeket nem ér számottevő kihívás versengő diskurzusok részéről, nagyobb valószínűséggel hoznak létre intézményeket, mint azok a diskurzusok, amelyek nem.

Ebben az alfejezetben a diskurzusok és az intézmények közötti viszony részletes és szisztematikus elméletét dolgoztuk ki. Érvelésünket úgy összegezhetnénk, hogy az intézmények egyszerre működnek a specifikus diskurzusokon belül, és egyszerre eredményeik is azoknak. Ezért mondjuk azt, hogy az intézmények mindig egy meghatározott típusú diszkurzív tárgyat jelenítenek meg – olyan önszabályozó mechanizmusokat működtetve, amelyek költségessé teszik az eltérést az elfogadott cselekvési mintáktól. Annak a valószínűsége, hogy egy diskurzus erős intézményeket fog létrehozni, állításunk szerint, alapvetően attól függ, hogy milyen mértékben konzisztens a diskurzus a szélesebb diskurzusokkal, illetve attól, hogy vannak-e versengő diskurzusok. Másik oldalról viszont az intézmények is hatással vannak a cselekvésre a fentebb leírt önszabályozó mechanizmusokon keresztül, illetve ezáltal a szövegek létrejöttére is befolyással bírnak. Így tehát a cselekvés, a szövegek, a diskurzusok és az intézmények közötti viszony egyszerre jelent kölcsönös hivatkozást egymásra és ismételhetőséget is: az intézmények diskurzusban konstituálódnak, és ahhoz, hogy megérthessük az intézményesedés folyamatát, illetve azt, hogy miként teszik lehetővé és miként korlátozzák az intézmények a cselekvést, az alapjakul szolgáló diszkurzív dinamikát kell megértenünk.

Következmények és következtetések

Cikkünkben egy olyan intézményesedésmodellt vázoltunk fel, amely megvilágítja, hogy a szövegek és a diskurzusok milyen szerepet játszanak az intézményesedés folyamatában. Úgy érveltünk, hogy a diskurzuselemzés alkalmas elméleti keretet nyújt az intézmények társadalmi konstrukciójának feltárásához, mivel kifejezetten arra a társadalmi konstruálódási folyamatra koncentrál, amely létrehozza a diskurzusokat. Modellünkre alapozva bemutattunk egy sor olyan feltételt, amelyek hatására a modell belső elemei között nagy valószínűséggel kapcsolat van: bemutattunk cselekvésjellemzőket, amelyek szövegek termelődéséhez, szövegjellemzőket, amelyek a szöveg diskurzusba ágyazódásához, és diskurzusjellemzőket, amelyek intézmények létrejöttéhez vezetnek. Noha természetesen nem voltunk képesek feltárni az összes jellemzőt, amely befolyásolja ezt a folyamatot, modellünk kísérletet tett arra, hogy megmagyarázza azokat a specifikus mechanizmusokat, amelyeken keresztül az intézményesedés végbemegy, és amelyeket az intézményelméleti irodalom – napjainkig legalábbis – még nem tárt fel részletesen (Barley és Tolbert 1997).

Még mielőtt rátérnénk arra, hogy milyen következményei vannak az általunk előterjesztett keretrendszernek az intézményelméletre, ki szeretnénk emelni, hogy úgy véljük, tanulmányunk a szervezeteken belüli nyelv vizsgálatához három fontos ponton járul hozzá. Először, az intézmények diszkurzív szempontú kutatásának kidolgozása során mi a szövegeknek, illetve a szövegek cselekvés és diskurzus közötti közvetítő szerepének részletesebb és szofisztikáltabb változatát dolgoztuk ki, mint ami eddig az irodalomban elérhető volt. Habár a szövegek természetéről és szerepéről számos fejtegetés tűnt már fel, az itt bemutatott megközelítés továbbmegy e fontos terület feltárásában. Különösen abban a tekintetben, hogy tanulmányunk, amely a szövegeknek a cselekvés és a diskurzus összekötésében játszott szerepére fókuszál, azt a javaslatot teszi, hogy a nyelvi orientációjú szervezetkutatások számára a gyümölcsöző út a szövegek részletes feltárása. Modellünk nem csak azt emeli ki, hogy fontos a szövegek tartalmának a tanulmányozása (ez kiemelkedő figyelemben részesült a szervezetkutatásokban), hanem hogy fontos a szövegek útvonalának a kutatása is: az, hogy honnét erednek a szövegek, hogyan használják azokat a szervezet cselekvői, és milyen kapcsolat jön létre a szövegek között.

Másodszor, úgy véljük, hogy e tanulmány illusztrálja azokat a lehetőségeket is, amelyek egy nyelvi – különösen egy diszkurzív – fókuszú kutatás számára rendelkezésre állnak a szervezetkutatásokon belül. Eddig legalábbis a szervezeti diskurzuskutatások nem tudtak kapcsolódni a szervezet- és menedzsmentelméleti kutatókat jobban érdeklő problémákhoz. A szervezeti diskurzusokat vizsgáló tudományos munkák viszonylag önreferenciálisak maradtak. Habár ez akár szükségszerűnek is tekinthető, ha az a cél, hogy erős elméleti és módszertani alapelveket dolgozzunk ki a szervezeti diskurzuskutatáson belül, mi úgy véljük, hogy ma már itt az idő, hogy ezeket a meglátásokat átfogóbban is integráljuk a menedzsmentkutatásokba. Az intézményelmélet ehhez termékeny talajt nyújt, mivel feltevései a valóság társadalmilag konstruált természetére irányulnak, és mivel érdeklődése fókuszában azok a folyamatok állnak, amelyeken keresztül a szervezetek cselekvői létrehozzák a társadalmi struktúrákat és válaszolnak azokra. Keretelméletünk kidolgozása során nem csak arra tettünk kísérletet, hogy megmutassuk a szervezeti diskurzus és az intézményelmélet területeit átszövő közös fonalakat, hanem arra is, hogy ebből az integrációból miképpen lehet létrehozni egy szisztematikus, empirikusan hasznos elméletet. Így tehát úgy hisszük, munkánk megvilágítja azt, hogy a diskurzuselemzés és az intézményelmélet közötti kapcsolatban jelentős lehetőség rejtőzik mind az elméletfejlődés, mind pedig az empirikus kutatások számára.

A harmadik következmény a szervezetkutatásokon belül zajló empirikus nyelvelemzésekhez kötődik. Úgy gondoljuk, a modell legfőbb erőssége abban áll, hogy potenciális megvalósítást nyújt a cselekvés, szöveg, diskurzus és intézmény közötti összekötő kapcsok empirikus kutatásához, legyen ez kvalitatív vagy kvantitatív kutatás. Például az általunk bemutatott kapcsolatok olyan intenzív kvalitatív kutatás alapjául szolgálhatnak, amely képes lehet vagy megerősíteni, vagy cáfolni az érvelésünket, valamint felvillanthatja e komplex viszonyok részleteit is. Egy ilyen kvalitatív kutatás például vizsgálat tárgyává teheti a szervezeten belüli, legitimitást vagy értelemadást érintő konkrét cselekvések és a közben létrejövő szövegek közötti kapcsolatokat, ahogyan e szövegek későbbi hatásait is. Illetve a szervezetekre vagy

szervezetek csoportjára ható konkrét diskurzusok vagy intézmények vizsgálhatóak lehetnének akár történetileg, visszavezetve őket a kulcsszövegekig, vagy akár keresztmetszetileg is, azt vizsgálva, hogy mely diskurzusok segítik elő az intézmények időbeli létrejöttét, és ezt miként befolyásolja a diskurzusok struktúrája, illetve hogy milyen mértékben léteznek versengő diskurzusok.

A modell a kvantitatív kutatások számára is lehetővé teszi a diskurzus dinamikájának vizsgálatát, köszönhetően azoknak a tételeknek, amelyeket korábban előterjesztettünk, és amelyek tesztelhető hipotézisek alapjait képezhetik. Ez azt követeli meg, hogy legyen egy a szisztematikus összehasonlítást lehetővé tevő nagyságú adatbázis a cselekvésekről, a szövegekről, a diskurzusokról és az intézményekről. Egy ilyen kutatást legkönnyebben olyan keresztmetszeti kutatás formájában lehetne kivitelezni, amely kisszámú nagy szervezetet vizsgál, így az egyéb tényezőket legalább részben kontrollálni lehet.

Intézményelméleti következmények

Modellünk több ponton jelent hozzájárulást az intézményelmülethez. Különösen azt szeretnénk kiemelni, hogy a diszkurzív perspektíva két intézményelméleti kulcsfogalmat is bővít: az intézményi mezőt és az intézményi vállalkozását. A következőkben ezeket tárgyaljuk.

Az intézményi vagy szervezeti mező fogalma kulcsszerepet játszik az intézményelméletben (Phillips et al. 2000), és azt fejezi ki, hogy meghatározott szervezeteknek közös intézményei vannak (DiMaggio és Powell 1983; Scott 2000). A szakirodalomban ez jelentette a legtöbb empirikus kutatás számára az alapkeretet. Diskurzuselemzési perspektívában az intézményi mezőt nem egyszerűen csak a közös intézmények, hanem azok a közösen osztott diskurzusok is jellemzik, amelyek létrehozzák az intézményeket, továbbá a hozzájuk kapcsolódó, az adaptáció hiányát szabályozó mechanizmusok is. Minden egyes intézményhez tartoznia kell egy azt létrehozó diskurzusnak, valamint a helyes működést lehetővé tevő mechanizmusoknak. Más megfogalmazásban, azt a társadalmi teret, amelyet egy egész intézményi mező alkot, ugyanazok a diszkurzív folyamatok strukturálják, mint amelyeket fentebb az egyedi intézmények kapcsán tárgyaltunk. Habár a 2. ábra szemlélteti ennek a folyamatnak az alapvető elemeit, az intézményi mező létrehozása ennél jóval komplexebb folyamat, mivel ennek során nem csak egyetlen diskurzus, hanem számtalan többé vagy kevésbé strukturált diskurzussorozat lép működésbe, hogy a mezőn belül korlátozza vagy lehetővé tegye a cselekvést.

Ez a diszkurzív keret a hagyományos intézményi megközelítésekhez képest meglehetősen más betekintést nyújt az intézményi mező létrejöttébe és természetébe. Először, ahhoz, hogy egy intézményi mező létrejöhesse, szervezetek egy csoportjának elegendő mennyiségű szöveget kell létrehozni és elterjesztenie ahhoz, hogy megteremtődhessen egy olyan diskurzussorozat, amely aztán megformálja a mezőt jellemző intézményeket. Ennek érdekében ki kell fejleszteni a szöveg létrehozásának és elterjesztésének komplex mintázatát. Egy intézményi mező tehát legalább annyira szól a szöveg termelésének és szétterjesztésének gyakorlatáról, mint a mezőt áthálózó intézmények és intézményi mintázatok tanulmányozásáról. Következésképpen az intézményi mező dinamikája iránt érdeklődő intézményelméleti szerzőknek jóval tágabb értelmező keretet kell kidolgozniuk a mező fejlődésének hátterében húzódó diszkurzív folyamatokról.

Másodszer, diszkurzív értelmező keretünk elfogadja azt, hogy egy meghatározott intézményi mezőben működő diskurzusok meríthetnek más mezők diskurzusaiból is, aho-

gyan olyan diskurzusokból is, amelyek több mezőn ívelnek át (Lawrence és Phillips 2002). A mező szintjén végbemenő intézményi változások összetett folyamatok, ahol a mezőn kívül eső vagy azt csak érintő diskurzusok változásai sokkal váratlanabban és erősebben hatnak a mező középpontjára. Ez a fajta interdiskurzivitás azt jelenti, hogy az intézményi mező fogékony a szélesebb diskurzusok változásaira. Az intézményi mező változásai tehát megjósolhatatlanok és széleskörűek.

Az intézményi vállalkozás a másik fontos fogalom, amely az utóbbi években az intézményelméleti szerzőktől nagy figyelmet kapott (Garud et al. 2002; Lawrence 1999). Rendkívül erős intuitív vonzereje van annak a gondolatnak, hogy a cselekvőknek módjuk lehet úgy cselekedni, hogy számukra kedvező módon hassanak az intézményi környezet szerkezetére. Ugyanakkor az intézményi vállalkozás ma létező felfogásmódjai ennek a pontos mibenlétét – és azokat a mechanizmusokat, amelyeken keresztül az intézményi vállalkozás működik – nem határozzák meg. Ehelyett az intézményi vállalkozó modellünk alapján egy szerző: jelentőségteljes szövegek létrehozója, aki megpróbál befolyást gyakorolni a diskurzusok természetére és struktúrájára, vagyis hatni azokra az intézményekre, amelyeket e diskurzusok támogatnak.² Tehát az intézményesedés és az intézményi változás diszkurzív látószöge figyelemre méltó betekintést nyújt abba, hogy mi az intézményi vállalkozás, és hogy az valószínűleg hogyan működik.

A fentebbi diszkurzív modellünkre alapozva azt mondhatjuk, hogy a cselekvők akkor intézményi vállalkozók, ha azért munkálkodnak, hogy önérdüküknek megfelelő módon befolyásolják azokat a diskurzusokat, amelyek egy adott mezőn belül az engedelmesség intézményeit vagy mechanizmusait hozzák létre. Itt az a kiemelten fontos, hogy egy ilyen fajta cselekvés nem önmagában az intézményekre irányul, mivel az intézményeket nem lehet közvetlenül módosítani. A cselekvőnek azért kell dolgoznia, hogy befolyásolja az intézményesedés folyamatát, méghozzá úgy, hogy olyan befolyásos szövegeket hoz létre, amelyek megváltoztatják az intézmények alapját képező diskurzusokat. Az intézményi vállalkozás tehát diszkurzív cselekvés, és megköveteli a vállalkozótól, hogy közvetlenül részt vegyen az intézményeket megalapozó társadalmi konstrukciós folyamatban.

Azok lesznek sikeres intézményi vállalkozók, akik képesek olyan meggyőző szövegeket létrehozni, amelyek a mező központi és hosszú életű diskurzusának részévé válhatnak. Következésképpen az intézményi vállalkozók egy sor olyan stratégiát alkalmazhatnak, amelyek biztosíthatják egy szöveg sikeres beágyazódását. Létrehozhatnak olyan szövegeket, amelyek más mezők diskurzusaiból, vagy – még tágabban – a társadalomból merítenek, azért, hogy új intézményeket hozhassanak létre vagy delegitimálják a már létezőket. Dolgozhatnak azon, hogy a mező cselekvői számára elérhető és megérthető szövegeket hozzanak létre. De azon is, hogy módosuljon a szövegek disszeminációja a mezőn belül, annak érdekében, hogy maximalizálják saját szövegeik terjesztését/terjedését és gátolják más cselekvőkét. De munkálkodhatnak azon is, hogy növeljék szövegeik legitimitását, erőforrásait, formális hatalmát és központi helyét, és ezzel biztosítsák azok elismertségét és használatát.

Ez a kérdés, amely a szövegek beágyazottságával foglalkozik, ismételten összekapcsolja az intézményelméletet a hatalom és a politika kérdéseivel. Az intézményelmélet elveszítette a korai, hatalom iránti érdeklődésének nagy részét, mint ami például Selznick (1949) munkáit is még jellemezte. A diskurzuselemzés – párhuzamosan a társadalmi konstruálódás ismét-

2 Köszönjük ezt a fontos meglátást egy anonim opponensünknek.

telt hangsúlyossá válásával – újból ráirányítja a figyelmet az intézményi folyamatokon belül működő hatalom jelentőségére (Phillips 2003). Az intézményesedés folyamata gyakran kapcsolódik olyan meghatározott stratégiákat és erőforrásokat használó cselekvőkhöz, akik sajátos céljaik eléréséért politikailag cselekszenek. A hatalomhoz és a politikához kötődő problémák befogadása fontos hidat képezhet a „rég” és az „új” institucionalizmusok között (Greenwood és Higgins 1996), és hozzájárulhat az intézményelmélet továbbfejlesztéséhez.

Következtetés

Cikkünkben olyan elméleti útvonal feltárására tettünk kísérletet, amely képes újfajta betekintést nyújtani az intézményesedés dinamikájába, illetve a szervezetek nyelvezetébe. Természetesen jóval több munka áll még előttünk. De úgy hisszük, hogy tanulmányunk jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy a témáról diszkusszió kezdődjék, s hogy olyan keret alakuljon ki, amely az intézményelméleti szerzőket érzékennyé teszi a nyelvre, s arra, hogy a szövegek kiemelten fontos szerepet játszanak az intézményesedés folyamatában. Fontos azonban megjegyezni, hogy az itt bemutatott keret nem mond ellent a már létező intézményelméleteknek, hanem inkább kiegészíti azokat. Mivel az intézményi mező fejlődése és az intézményi vállalkozás iránt egyre nagyobb az érdeklődés, az intézményelméleti szerzőknek nagyobb figyelmet kellene szentelniük e dinamikának. Az intézményi jelenségek megértése szélesebb, jóval átfogóbb elméletet igényel, olyant, amely átfogja az intézményeken, intézményi mezőkön és intézményi következményeken belüli stabilitást és változást. Az egyik fontos lépés, amit e kérdések megértése felé tehetünk, a társadalmi konstruálódás egy alaposabban kidolgozott diszkurzív értelmezése lehet.

Fordította Horváth Szilvia

Hivatkozott irodalom

- Aldrich, Howard E. és C. Marlene Fiol (1994): Fools Rush in? The Institutional Context of Industry Creation. *Academy of Management Review* 19(4): 645–670.
- Alvesson, Mats és Dan Kärreman (2000): Varieties of Discourse. On the Study of Organizations Through Discourse Analysis. *Human Relations* 53(9): 1125–1149.
- Ashforth, Blake E. és Yitzhak Fried (1988): The Mindlessness of Organizational Behaviors. *Human Relations* 41(4): 305–329.
- Ashforth, Blake E. és Barrie W. Gibbs (1990): The Double-edge of Organizational Legitimation. *Organization Science* 1(2): 177–194.
- Bakhtin, Mikhail M. (1986): *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Bahtyin, Mihail M. (1986): *A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások*. Budapest: Gondolat.
- Barley, Stephen R. és Pamela S. Tolbert (1997): Institutionalization and Structuration. Studying the Links Between Action and Institution. *Organization Studies* 18(1): 93–117.
- Berger, Peter L. és Thomas Luckmann (1998 [1966]): *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. Budapest: Józsefvev.
- Boyce, Mary E. (1996): Organizational Story and Storytelling. A Critical Review. *Journal of Organizational Change Management* 9(5): 5–26.
- Brown, Andrew D. (2000): Making Sense of Inquiry Sensemaking. *Journal of Management Studies* 37(1): 45–75.

- Brown, Andrew D. (2004): Authoritative Sensemaking in a Public Inquiry Report. *Organization Studies* 25(1): 95–112.
- Brown, John Seely és Paul Duguid (1991): Organizational Learning and Communities-of-Practice. Toward a Unified View of Working, Learning, and Innovation. *Organization Science* 2(1): 40–57.
- Carpenter, Vivian L. és Ehsan H. Feroz (2001): Institutional Theory and Accounting Rule Choice. An Analysis of Four U.S. State Governments' Decisions to Adopt Generally Accepted Accounting Principles. *Accounting, Organizations and Society* 26(7–8): 565–596.
- Chandler, Alfred (1962): *Strategy and Structure. Chapters in the History of American Industrial Enterprise*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Chia, Robert (1996): *Organizational Analysis as Deconstructive Practice*. Berlin: de Gruyter.
- Cooren, François és James R. Taylor (1997): Organization as an Effect of Mediation. Redefining the Link Between Organization and Communication. *Communication Theory* 7(3): 219–259.
- Dalton, Melville (1959): *Men Who Manage*. New York: Wiley.
- DiMaggio, Paul J. (1991): Constructing an Organization Field as a Professional Project. U. S. Art Museums, 1920–1940. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Walter W. Powell és Paul J. DiMaggio (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 267–292.
- DiMaggio, Paul J. és Walter W. Powell (1983): The Iron Cage Revisited. Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review* 48(2): 147–160.
- DiMaggio, Paul J. és Walter W. Powell (2011 [1991]): Új intézményi megközelítés a szervezetelméletben. Bevezetés. *Replika* (74): 63–95.
- Donnellon, Anne, Barbara Gray és Michael G. Bougon (1986): Communication, Meaning and Organized Action. *Administrative Science Quarterly* 31(1): 43–55.
- Douglas, Mary (1986): *How Institutions Think*. New York: Syracuse University Press.
- Dowling, J., Pfeffer, J. (1975): Organizational Legitimacy: Social Values and Organizational Behavior. *Pacific Sociological Review* 18: 122–136.
- Dutton, Jane E. és Susan J. Ashford (1993): Selling Issues to Top Management. *Academy of Management Review* 18(3): 397–428.
- Dutton, Jane E. és Robert B. Duncan (1987): The Creation of Momentum for Change Through the Process of Strategic Issue Diagnosis. *Strategic Management Journal* 8(3): 279–295.
- Elsbach, Kimberly D. (1994): Managing Organizational Legitimacy in the California Cattle Industry. The Construction and Effectiveness of Verbal Accounts. *Administrative Science Quarterly* 39(1): 57–88.
- Elsbach, Kimberly D. és Robert I. Sutton (1992): Acquiring Organizational Legitimacy through Illegitimate Actions. A Marriage of Institutional and Impression Management Theories. *Academy of Management Journal* 35(4): 699–738.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fairclough, Norman és Ruth Wodak, R. (1997): Critical Discourse Analysis. In *Discourse as Social Interaction*. Teun A. van Dijk (szerk.). London: Sage, 258–284.
- Foucault, Michel (2004 [1965]): *A bolondság története a klasszicizmus korában*. Budapest: Atlantisz.
- Galaskiewicz, Joseph (1979): *Exchange Networks and Community Politics*. Beverly Hills, Cal.: Sage.
- Garud, Raghu, Sanjay Jain és Arun Kumaraswamy (2002): Institutional Entrepreneurship in the Sponsorship of Common Technological Standards. The Case of Sun Microsystems and Java. *Academy of Management Journal* 45(1): 196–214.
- Gephart, Robert P. (1993): The Textual Approach. Risk and Blame in Disaster Sensemaking. *Academy of Management Journal* 36(6): 1465–1514.
- Gephart, Robert P., Colette A. Frayne, David Boje, Judith White és Michael Lawless (2000): Genres at *Journal of Management Inquiry*. Breaking Frames and Changing Fields. *Journal of Management Inquiry* 9(3): 246–255.
- Gergen, Kenneth J. (1999): *An Invitation to Social Construction*. Thousand Oaks, Cal.: Sage.
- Gioia, Dennis A. és James B. Thomas (1996): Identity, Image and Issue Interpretation. Sensemaking During Strategic Change in Academia. *Administrative Science Quarterly* 41(3): 370–403.
- Goffman, Erving (2000 [1959]): *Az én bemutatása a mindennapi életben*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó.
- Grant, David, Tom W. Keenoy és Cliff Oswick (szerk.) (1998): *Discourse and Organization*. London: Sage.
- Greenwood, Royston és C. R. Hinings (1996): Understanding Radical Organizational Change: Bringing Together the Old and the New Institutionalism. *Academy of Management Review* 21(4): 1022–1054.
- Greenwood, Royston, Roy Suddaby és C. R. Hinings (2002): Theorizing Change. The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields. *Academy of Management Journal* 45(1): 58–80.

- Hall, Stuart (2001): Foucault: Power, Knowledge and Discourse. In *Discourse Theory and Practice. A reader*. Margaret Wetherell, Stephanie Taylor és Simeon J. Yates (szerk.). London: Sage, 72–81.
- Hardy, Cynthia, Ian Palmer és Nelson Phillips (2001): Discourse as a Strategic Resource. *Human Relations* 53(9): 1227–1248.
- Hardy, Cynthia és Nelson Phillips (1998): Strategies of Engagement. Lessons from the Critical Examination of Collaboration and Conflict in an Interorganizational Domain. *Organization Science* 9(2): 217–230.
- Hardy, Cynthia és Nelson Phillips (1999): No Joking Matter. Discursive Struggle in the Canadian Refugee System. *Organization Studies* 20(1): 1–24.
- Hardy, Cynthia és Nelson Phillips (2004): Power and Discourse. In *Handbook of Organizational Discourse*. David Grant, Cynthia Hardy, Cliff Oswald, Nelson Phillips, Linda L. Putnam (szerk.). London: Sage, 299–316.
- Hendry, Cynthia (1996): Understanding and Creating Whole Organizational Change through Learning Theory. *Human Relations* 49(5): 621–641.
- Hoffman, Andrew J. (1999): Institutional Evolution and Change. Environmentalism and the U.S. Chemical Industry. *Academy of Management Journal* 42(4): 351–371.
- Iedema, Rick és Ruth Wodak (1999): Introduction. Organizational Discourses and Practices. *Discourse and Society* 10(1): 4–19.
- Jaworski, Adam és Nikolas Coupland (1999): Introduction. In *The Discourse Reader*. Adam Jaworski és Nikolas Coupland (szerk.). London: Routledge, 1–44.
- Jepperson, Ronald L. (1991): Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Walter W. Powell és Paul J. DiMaggio (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 143–163.
- Kress, Gunther (1995): The Social Production of Language. History and Structures of Domination. In *Discourse in Society. Systemic Functional Perspectives*. Peter H. Fries és Michael Gregory (szerk.). Norwood, NJ: Ablex, 115–140.
- Kuhn, Tim (1997): The Discourse of Issues Management. A Genre of Organizational Communication. *Communication Quarterly* 45(3): 188–210.
- Larsson, Rikard, Lars Bengtsson, Kristina Henriksson és Judith Sparks (1998): The Interorganizational Learning Dilemma. Collective Knowledge Development in Strategic Alliances. *Organization Science* 9(3): 285–305.
- Lawrence, Thomas B. (1999): Institutional Strategy. *Journal of Management* 25(2): 161–187.
- Lawrence, Thomas B. és Nelson Phillips (2002): Understanding Cultural Industries. *Journal of Management Inquiry* 11(4): 430–441.
- Lawrence, Thomas B., Monika I. Winn és P. Devereaux Jennings (2001): The Temporal Dynamics of Institutionalization. *Academy of Management Review* 26(4): 624–644.
- Leary, Mark R. és Robin M. Kowalski (1990): Impression Management. A literature Review and Two-component Model. *Psychological Bulletin* 107(1): 34–47.
- Leblebici, Huseyin, Gerald R. Salancik, Anne Copay és Tom King (1991): Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields. An Organizational History of the U.S. Radio Broadcasting Industry. *Administrative Science Quarterly* 36(3): 333–363.
- Livesey, Sharon M. (2002): Global Warming Wars. Rhetorical and Discourse Analytic Approaches to ExxonMobil's Corporate Public Discourse. *Journal of Business Communication* 39(1): 117–148.
- Meyer, John W. és Brian Rowan (1977): Institutionalized Organizations. Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology* 83(2): 340–363.
- Morgan, Glenn és Andrew Sturdy (2000): *Beyond Organizational Change. Structure, Discourse and Power in U. K. Financial Services*. London: Macmillan.
- Mumby, Dennis K. és Robin P. Clair (1997): Organizational Discourse. In *Discourse as Social Interaction*. Teun A. van Dijk (szerk.). London: Sage, 181–205.
- Nohria, Nitin és Robert G. Eccles (1992): *Network and Organizations. Structure, Form and Action*. Boston: Harvard Business School Press.
- Ocasio, William (1999): Institutionalized Action and Corporate Governance. The Reliance on Rules of CEO Succession. *Administrative Science Quarterly* 44(2): 384–416.
- Palmer, Donald A., P. Devereaux Jennings és Xueguang Zhou (1993): Late Adoption of the Multidivisional form by Large U.S. Corporations. Institutional, Political and Economic Accounts. *Administrative Science Quarterly* 38(1): 100–131.
- Parker, Ian (1992): *Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.
- Pettigrew, Andrew M. (1973): *The Politics of Organizational Decision Making*. London: Tavistock.
- Pfeffer, Jeffrey (1981): *Power in Organizations*. Marshfield, Mass.: Pitman.

- Pfeffer, Jeffrey és Gerald R. Salancik (1978): *The External Control of Organizations. A Resource Dependence Perspective*. New York: Harper and Row.
- Phillips, Nelson (2003): Power, Discourse and Institutions. Institutional Theory and the Challenge of Critical Discourse Analysis. In *Central Debates in Organization Theory*. Stewart Clegg és Robert Westwood (szerk.). London: Routledge, 220–231.
- Phillips, Nelson és Cynthia Hardy (1997): Managing Multiple Identities. Discourse, Legitimacy and Resources in the U. K. Refugee System. *Organization* 4(2): 159–185.
- Phillips, Nelson és Cynthia Hardy (2002): *Understanding Discourse Analysis*. Thousand Oaks, Cal.: Sage.
- Phillips, Nelson, Thomas B. Lawrence és Cynthia Hardy (2000): Interorganizational Collaboration and the Dynamics of Institutional Fields. *Journal of Management Studies* 37(1): 23–45.
- Porac, Joseph F., James B. Wade, és Timothy G. Pollock (1999): Industry Categories and the Politics of the Comparable Firm in CEO Compensation. *Administrative Science Quarterly* 44(1): 112–145.
- Potter, Jonathan és Margaret Wetherell (1987): *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behavior*. London: Sage.
- Powell, Walter W., Kenneth W. Koput és Laurel Smith-Doerr (1996): Interorganizational Collaboration and the Locus of Innovation. Networks of Learning in Biotechnology. *Administrative Science Quarterly* 41(1): 116–146.
- Putnam, Linda L. és Gail T. Fairhurst (2001): Discourse Analysis in Organizations. Issues and Concerns. In *The New Handbook of Organizational Communication. Advances in Theory, Research and Methods*. Frederic M. Jablin és Linda L. Putnam (szerk.). Newbury Park, Cal.: Sage, 78–136.
- Rao, Hayagreeva (1994): The Social Construction of Reputation. Contests, Credentialing and Legitimation in the American Automobile Industry, 1895–1912. *Strategic Management Journal* 15: 649–670.
- Rhodes, Carl (1997): The Legitimation of Learning in Organizational Change. *Journal of Change Management* 10(1): 10–20.
- Ricoeur, Paul (1981): *Hermeneutics and the Human Sciences. Essays on Language, Action and Interpretation*. New York: Cambridge University Press.
- Ricoeur, Paul (1986): *From Text to Action. Essays in Hermeneutics II*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.
- Schlenker, Barry R. (1980): *Impression Management. The Selfconcept, Social Identity, and Interpersonal Relations*. Monterey, Cal.: Brooks-Cole.
- Scott, Marvin B. és Stanford M. Lyman (1968): Accounts. *American Sociological Review* 33(1): 46–62.
- Scott, W. Richard (1977): Effectiveness of Organizational Effectiveness Studies. In *New Perspectives on Organizational Effectiveness*. Paul S. Goodman és Johannes M. Jennings (szerk.). San Francisco: Jossey-Bass, 63–95.
- Scott, W. Richard (1987): The Adolescence of Institutional Theory. *Administrative Science Quarterly* 32(4): 493–511.
- Scott, W. Richard (1991): Unpacking Institutional Arguments. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Walter W. Powell és Paul J. DiMaggio (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 164–182.
- Scott, W. Richard (2000): *Institutions and Organizations* (2. kiadás). Thousand Oaks, Cal.: Sage.
- Scott, W. Richard és John W. Meyer (1991): The Organization of Societal Sectors. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Walter W. Powell és Paul J. DiMaggio (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 108–140.
- Selznick, Philip (1949): *TVA and the Grass Roots*. Berkeley: University of California Press.
- Smith, Dorothy E. (1990): *Texts, Facts, and Femininity. Exploring the Relations of Ruling*. New York: Routledge.
- Staw, Barry M., Pamela L. McKechnie és Sheila M. Puffer (1983): The Justification of Organizational Performance. *Administrative Science Quarterly* 28(4): 582–600.
- Suchman, Mark C. (1995): Managing Legitimacy. Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review* 20(3): 571–611.
- Taylor, James R., François Cooren, Nicoce Giroux és Daniel Robichaud (1996): The Communicational Basis of Organization. Between the Conversation and the Text. *Communication Theory* 6(1): 1–39.
- Taylor, James R. és Elizabeth J. van Every (1993): *The Vulnerable Fortress. Bureaucratic Organization in the Information Age*. Toronto: University of Toronto.
- Taylor, James R. és Elizabeth J. van Every (2000): *The Emergent Organization. Communication as its Site and Service*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tedeschi, James T. (szerk.) (1981): *Impression Management Theory and social Psychological Research*. New York: Academic Press.
- Tolbert, Pamela S. és Lynne G. Zucker (1983): Institutional Sources of Change in the Formal Structure of Organizations. Diffusion of Civil Service Reform, 1880–1935. *Administrative Science Quarterly* 28(1): 22–29.
- Van Dijk, Teun A. (1993): Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society* 4(2): 249–283.
- Van Dijk, Teun A. (1996): Discourse, Power and Access. In *Texts and Practices*. Carmen Rosa Caldas-Coulthard és Malcolm Coulthard (szerk.). London: Routledge, 84–104.

- Van Dijk, Teun A. (1997a): The Study of Discourse. In *Discourse as Structure and Process*. Teun A. van Dijk (szerk.). London: Sage, 1–34.
- Van Dijk, Teun A. (1997b): Discourse as Interaction in Society. In *Discourse as Social Interaction*. Teun A. van Dijk (szerk.). London: Sage, 1–37.
- Wasserman, Stanley és Joseph Galaskiewicz (1994): *Advances in Social Network Analysis. Research in the Social and Behavioral Sciences*. Thousand Oaks, Cal.: Sage.
- Weick, Karl E. (1979) *The Social Psychology of Organizing* (2. kiadás). Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Weick, Karl E. (1993): The Collapse of Sensemaking in Organizations. The Mann Gulch Disaster. *Administrative Science Quarterly* 38(4): 628–652.
- Weick, Karl E. (1995): *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks, Cal.: Sage.
- Wetherell, Margaret (2001): Debates in Discourse Research. In *Discourse Theory and Practice. A reader*. Margaret Wetherell, Stephanie Taylor és Simeon J. Yates (szerk.). London: Sage, 380–399.
- Wood, Linda A. és Rolf O. Kroger (2000): *Doing Discourse Analysis. Methods for Studying Action in Talk and Text*. Thousand Oaks, Cal.: Sage.
- Woodilla, Jill (1998): Workplace Conversations. The Text of Organizing. In *Discourse and Organization*. David Grant, Tom W. Keenoy és Cliff Osrick (szerk.). London: Sage, 31–51.
- Wuthnow, Robert, James Davison Hunter, Albert Bergesen és Edith Kurzweil (1984): *Cultural Analysis. The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault and Jürgen Habermas*. Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Yates, Joanne és Wanda J. Orlikowski (1992): Genres of Organizational Communication. A Structural Approach to Studying Communication and Media. *Academy of Management Review* 17(2): 299–326.
- Yates, Joanne és Wanda J. Orlikowski (2002): Genre Systems. Structuring Interaction through Communication Norms. *Journal of Business Communication* 39(1): 13–35.
- Zucker, Lynna G. (1977): The Role of Institutionalization in Cultural Persistence. *American Sociological Review* 42(5): 726–743.
- Zucker, Lynna G. (1991): The Role of Institutionalization in Cultural Persistence. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Walter W. Powell és Paul J. DiMaggio (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 83–107.